

*Теличко Н. В., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри іноземних мов Мукачівського державного
університету (м. Мукачево)*

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ГУМАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

У статті зазначено, що практично-активна професіоналізація студента на шляху формування професійної майстерності є виявом його громадянської позиції. Узагальнено, що готовність майбутнього вчителя початкових класів до гуманізації педагогічного процесу – це складне інтегроване поняття, що передбачає єдність теоретичної, практичної і морально-етичної підготовки майбутнього вчителя до здійснення гуманного педагогічного процесу в початковій ланці освіти.

Ключові слова: гуманізація, професійна підготовка, вчитель початкових класів

В статье отмечено, что практически-активная профессионализация студента на пути формирования профессионального мастерства является проявлением его гражданской позиции. Обобщенно, что готовность будущего учителя начальных классов к гуманизации педагогического процесса – это сложное интегрированное понятие, которое предусматривает единство теоретической, практической и морально-этической подготовки будущего учителя к осуществлению гуманного педагогического процесса в начальном звене образования.

Ключевые слова: гуманизация, профессиональная подготовка, учитель начальных классов

Постановка задачі у загальному вигляді.

Практично-активна професіоналізація студента на шляху формування професійної майстерності є виявом його громадянської позиції. Адже одним із проявів громадянськості майбутнього вчителя молодших класів є його спрямованість на гуманізацію педагогічного процесу в початковій школі, що розуміється як процес зміни й оновлення змісту, цілей і форм навчання з метою формування в молодших школярів гуманних якостей та гуманістичної свідомості. Готовність майбутнього вчителя початкових класів до гуманізації педагогічного процесу – це складне інтегроване поняття, що передбачає єдність теоретичної, практичної і морально-етичної підготовки майбутнього вчителя до здійснення гуманного педагогічного процесу в початковій ланці освіти. Готовність майбутніх учителів початкових класів до гуманізації педагогічного середовища формується і розвивається в результаті досвіду самовдосконалення студента. Під гуманістичною спрямованістю діяльності майбутнього вчителя початкових класів розуміється єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої найвищою цінністю виступає людина [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що громадянськість майбутнього вчителя початкових класів дослідники розглядають як готовність до гуманістичного виховання учнів [9]. Обґрунтовуючи особливості підготовки майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкової школи, І. Щербак

зазначає, що громадянсько зрілу особистість характеризують постійне самовдосконалення, високий рівень національної самосвідомості і планетарної свідомості, знання культури й історії своєї країни, гуманістичні моральні принципи, відповідний рівень знань і виконання обов'язків, соціальна відповідальність, високий професійний рівень, переконання [10, с. 7], що має бути властивим для вчителя із сформованою педагогічною майстерністю та належним рівнем гуманістичної спрямованості. Дослідники цілеспрямовано шукають способи гуманізації підготовки майбутніх педагогів. Так, А. Кудусова визначала шляхи формування гуманістичної спрямованості майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки [7]; І. Бужина обґрунтувала теорію і практику підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів [2]. Науковці наголошували на важливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до полікультурного, поліетнічного виховання молодших школярів, до формування у них національної свідомості, їх соціалізації, розглядаючи одним із прикладних аспектів підготовки майбутнього вчителя початкової школи розвиток культури міжнародного спілкування [1].

Метою статті визначено проведення аналізу напрямів підготовки майбутнього вчителя початкових класів до гуманізації педагогічного процесу.

Викладення основного матеріалу. Гуманістична спрямованість діяльності вчителя може виявлятися ситуаціях, які не були предметом вивчення у вищій школі.

Відтак актуалізується проблема формування у студентів умінь використовувати набуті знання і вміння у різних умовах професійної діяльності, що потребує формування професійної мобільності майбутнього фахівця початкової освіти.

Зокрема, у дисертаційному дослідженні С. Дубяги вперше апробована дидактична система підготовки майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації як єдності навчально-пізнавальної, імітаційно-моделюючої, навчально-практичної, науково-дослідної і самостійної діяльності майбутніх учителів. Автором уточнене положення, що торкається усвідомлення ролі педагогічної імпровізації та готовності до її реалізації у навчальній діяльності як цінності в ієрархії мотивів особистості педагога; доведена потреба у творчій педагогічній діяльності та використанні педагогічної імпровізації у ході цієї діяльності [4].

Однак педагогічна імпровізація може застосовуватися тільки цілеспрямовано для вирішення певних педагогічних завдань. Конкретизувати такі завдання і визначити доцільність упровадження педагогічної імпровізації для їх вирішення можна шляхом здійснення певних діагностичних процедур. Так, у дисертаційному дослідженні С. Мартиненко була розроблена система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності [8], яку також можна розглядати одним із показників педагогічної майстерності.

Дослідницею визначено професійні якості вчителя початкових класів як суб'єкта діагностичної діяльності:

– психофізіологічні властивості (розвинуте критичне мислення) – на цьому аспекті акцентували увагу науковці, які досліджували формування узагальнених прийомів розумової діяльності в майбутніх вчителів початкових класів (Н. Глузман), вивчали психологічні особливості розвитку професійного мислення у майбутніх вчителів початкової школи (Л. Джелілова) з метою їх підготовки до формування логічного мислення молодших школярів (Ю. Музика) їх креативності (В. Фадєєв) та культури мислення взагалі (О. Митник) та ін.;

– здібності (перцептивні, прогностичні, рефлексивні), що досліджували А. Лозенко, Т. Яблонська та ін.;

– професійно значущі якості (гуманістична спрямованість, толерантність, оптимізм, професійна ерудиція тощо), чому присвячене дисертаційне дослідження М. Федоренко;

– професійні знання і вміння (діагностичні, аналітичні, прогностичні, дослідницькі), які в дослідженні О. Остряньської визначалися як комплексні педагогічні вміння у майбутніх учителів початкових класів.

На думку С. Мартиненко, для успішної реалізації педагогічної діагностики вчитель має володіти розвиненими особистісними якостями, бажанням працювати з дітьми, розуміти, визнавати і сприймати їх, виявляти педагогічний оптимізм, толерантність, гуманність, професійну ерудицію, прагнення до самовдосконалення і самореалізації [8], що відображає саморозвиток вчителя в напрямі формування педагогічної майстерності.

Зокрема, проблема формування готовності до професійного саморозвитку майбутніх учителів початкових класів засобами проєктивної технології досліджувалася А. Бистрюковою; Н. Сеньовська акцентувала увагу на підготовці майбутнього вчителя до професійної саморегуляції в процесі вивчення педагогічних дисциплін; Н. Воропай здійснювала формування самоосвітньої компетентності у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій; О. Кисла визначала особливості розвитку професійного самовизначення майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої підготовки та ін.

На думку О. Кислої професійне самовизначення майбутніх учителів початкових класів відбувається у процесі вибору освітньої траєкторії, в ході якого продовжується становлення особистості студента, реалізується система суспільних орієнтирів, без якої молодь не може обрати освітню траєкторію (цінності вищої освіти, вимоги суспільства до фахівців у галузі освіти), розкривається прагнення особистості до самореалізації. Дослідниця розглядає професійне самовизначення ядром професійного становлення, яке характеризується як: складова частина загального розвитку особистості; процес оволодіння професією; процес формування позитивних професійних мотивів, якостей особистості, прийомів і способів виконання професійної діяльності. Цей феномен є найважливішою умовою особистісного зростання і професійного розвитку студента; це складний процес набуття себе і свого життєвого шляху. Потреба людини самовизначатись є рушійною силою її подальшого розвитку. У процесі й у

результаті професійного самовизначення відбувається формування внутрішньої готовності до усвідомленої і самостійної побудови, коригування моделей власної поведінки і перспектив свого розвитку; формування рис, необхідних для професійної діяльності [5, с. 9].

В основі професійного самовизначення лежить вибір, у процесі якого виняткову роль відіграють потреби особистості, зокрема потреба у самореалізації. Здатність до свідомого самостійного вибору цілей і засобів їх досягнення є вихідною умовою самовизначення особистості. З огляду на це, професійне самовизначення розглядається нами через ціннісний вибір майбутніми вчителями початкових класів варіантів професійного розвитку – освітньої траєкторії. Можливість вибору освітньої траєкторії дає студентам багаторівнева система освіти. Освітню траєкторію ми розглядаємо як можливість студента на основі вибору визначати свій освітній шлях, задовольняти потреби в освіті, отриманні кваліфікації в обраній сфері, інтелектуальному, фізичному, моральному розвитку з урахуванням сформованості інтересів і нахилів, запиту на ринку праці, самооцінки можливостей. Опинившись перед вибором, студент перебуває в суб'єктивному просторі, з якого можливий рух у кількох напрямках – яку позицію обере особистість, залежить від того, наскільки вона сприймає себе як активного творця власного майбутнього. Готовність особистості до вибору є певним внутрішнім станом, що характеризується зрілістю особистісних структур. Поведінку під час вибору можна визначити, врахувавши мотивацію, оцінку людиною своїх можливостей, усвідомлення плану досягнення мети, передбачення результату [5, с. 11].

Сутність поняття «готовність» С. Мартиненко з'ясовує як готовність майбутнього вчителя початкових класів до діагностичної діяльності, як цілісну інтегративну якість вчителя, його професійну здатність і компетентність, що забезпечує ефективне виконання ним діагностичної діяльності в процесі навчання і виховання молодших школярів. Встановлено, що важливу роль у процесі діагностичної підготовки відіграють перцептивні, прогностичні й рефлексивні здібності вчителя; сформованість педагогічного мислення; уміння інтегрувати знання з психології, психофізіології, педагогіки, етики, педагогічної деонтології у процесі інтерпретації діагностичної інформації; володіння когнітивними (аналіз,

класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, моделювання і перетворення моделей взаємодії, екстраполяції, узагальнення тощо), технологічними (визначення мети, завдань діагностичного вивчення, підбір діагностичних засобів, накопичення та опрацювання (аналіз, синтез) діагностичної інформації) та діагностичними діями (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, педагогічне інтерв'ю, встановлення діагностичного висновку).

На основі аналізу сутності труднощів, які відчувають учителі початкових класів під час діагностичної діяльності, дослідницею визначено, що найдоцільнішим методом дослідження зазначеної проблеми є самооцінка і самодіагностика, розроблено діагностичну картку самоаналізу труднощів, до структури якої ввійшли цільовий, змістовий, проектувальний, організаційний і контрольо-оцінювальний компоненти [8]. Встановлено, що типовими є труднощі в когнітивних і технологічних діях, питаннях педагогічної підтримки і допомоги, виборі оптимальних педагогічних засобів, методів навчання і виховання, зокрема, самоаналіз професійних дій, прогнозування особистісного потенційного розвитку кожного учня, робота зі здібними і обдарованими дітьми [6], що підкреслюють спрямованість педагогічного процесу в напрямі його гуманізації на засадах диференційованого підходу.

Таким чином учитель початкової школи повинен бути готовим до складання та розв'язування навчально-пізнавальних завдань на основі диференційованого підходу. Зокрема, у дисертаційному дослідженні Т. Бельчевої обґрунтовано сутність педагогічного феномену готовності майбутніх учителів молодших класів до цього виду діяльності. Дослідницею було встановлено, що професійна готовність учителя до застосування завдань, починаючи від дидактичної цілі їх складання до розв'язування учнями у навчальному процесі, є системним поліаспектним феноменом і складається з п'яти взаємопов'язаних між собою компонентів: ціле-мотиваційного (дидактичного цілепокладання, мотивації використання завдань і задач у дидактичних технологіях); когнітивного (результату пізнавальної діяльності у процесі використання навчально-пізнавальних завдань); операційного (володіння вміннями та навичками зі складання та розв'язування завдань технологічного характеру);

креативного (оригінальне складання і розв'язування завдань); рефлексивно-інтеграційного (пізнання, усвідомлення і аналіз учителем власної професійної діяльності із використанням навчально-пізнавальних завдань, створення на цій основі індивідуальної дидактичної системи).

Обґрунтовуючи теорію і технологію диференційованого навчання майбутніх учителів початкових класів, П. Гусак наголошував, що системоутвірною основою професійно-педагогічного становлення фахівців виступає дидактична підготовка студентів у вищому закладі освіти [3]. На думку дослідника, характер та рівень дидактичної підготовки впливає на загальну професійну свідомість студента, забезпечує порядок організації його навчально-пізнавальної діяльності, визначає способи входження майбутнього вчителя в інші сфери професійних знань і шляхи розв'язання освітніх суперечностей. В експериментальному дослідженні такий підхід дає можливість характеризувати дидактичну підготовку студентів як одну із важливих підсистем у цілісній системі професійної підготовки.

П. Гусак конкретизував сутність дидактичної підготовки як процесу навчально-освітньої діяльності майбутнього учителя, результатом якої є здатність розв'язувати дидактичні завдання на основі системи знань, умінь і способів діяльності. При цьому, специфіка учительської діяльності вимагає формування у студентів системи знань та способів самостійного пошуку, дидактичного творчого мислення. Усвідомлення та психологічне сприйняття власного рівня професійної підготовки складає дидактичну готовність майбутнього учителя як до розв'язування навчально-пізнавальних завдань, так і до реалізації диференційованого підходу під час професійної діяльності у початковій школі [3].

Вирішення цих проблем знайшло відображення у багатьох дисертаційних дослідженнях. Так, І. Колеснікова обґрунтовувала шляхи формування вмінь вибору методів навчання в процесі загальнодидактичної підготовки майбутніх учителів початкових класів; І. Мірошніченко розробила й експериментально апробувала методіку діагностики рівнів професійної готовності майбутніх учителів до впровадження дидактичних технологій у початковій школі; О. Маляренко методично забезпечувала процес професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до розв'язання дидактико-методичних задач та ін.

Водночас, професійна готовність студента до роботи з молодшими школярами потребує творчого підходу до майбутньої професійної діяльності. Тому дослідники наголошують на важливості формування стимулів до педагогічної творчості у майбутніх учителів початкових класів, що потребує їх готовності до педагогічного моделювання, оскільки відбувається формування основ професіоналізму майбутніх учителів початкових класів у процесі моделювання педагогічних ситуацій, яке розглядається науковцями як засіб підготовки вчителя до спілкування з учнями. Зокрема, сформованість у майбутнього вчителя початкових класів умінь і навичок спілкуватися з учнями початкових класів також визначалася науковцями як один із важливих аспектів педагогічної майстерності вчителя та напрямом гуманізації педагогічного процесу.

Тому актуалізується проблема спрямованості досліджень на обґрунтування теоретико-методичних засад підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі початкової школи шляхом організації навчального діалогу в процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, оскільки навчальний діалог слід розглядати як спосіб формування їхньої гуманної професійної позиції.

Творчий підхід до майбутньої професійної діяльності потребує від студентів готовності використовувати педагогічні інновації інтерактивного характеру в роботі з молодшими школярами. Дослідники спрямовували наукові пошуки на теоретико-методологічне обґрунтування та ефективність педагогічних інновацій у професійній діяльності вчителів молодших класів, на визначення шляхів підготовки майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі, що сприяє підготовці майбутніх учителів початкових класів до проектування позаурочної виховної діяльності, організації групової навчальної діяльності учнів та ін. Однак аналіз стану використання педагогічних технологій інтерактивного характеру, які сприяють гуманізації освітнього процесу, продемонстрував недостатнє впровадження їх у практику початкової школи, що обумовлено низьким рівнем усвідомлення більшістю педагогів необхідності організації інтерактивного навчання, відсутністю умінь використовувати інтерактивні педагогічні технології в початковій школі, низьким

рівнем сформованості у школярів навичок інтеракції та здатності до рефлексії у процесі навчання.

Отже, враховуючи багатогранність і широкомасштабність професійної діяльності вчителя початкових класів у контексті нашого дослідження визначаються основні завдання педагогічних ВНЗ: з метою посилення гуманізації педагогічного процесу забезпечити підготовку майбутніх учителів

до створення інноваційно-творчого середовища у початковій школі за рахунок використання педагогічних технологій інтерактивного характеру; сприяти спрямованості навчальної діяльності студентів на пошук таких орієнтирів майбутньої професійної діяльності, що забезпечать активну професійно-особистісну позицію майбутніх учителів.

Література

1. Атрощенко Т. Розвиток культури міжнаціонального спілкування у підготовці майбутнього вчителя початкової школи: прикладний аспект / Т. Атрощенко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2004. – № 1. – С. 90–97.
2. Бужина І. В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Бужина. – К., 2005. – 43 с.
3. Гусак П. М. Теорія і технологія диференційованого навчання майбутніх учителів початкових класів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / П. М. Гусак. – К., 1999. – 37 с.
4. Дубяга С. М. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до педагогічної імпровізації : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Дубяга Світлана Миколаївна. – К., 2008. – 207 с.
5. Кисла О. Ф. Особливості розвитку професійного самовизначення майбутніх учителів початкових класів в умовах ступеневої підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Кисла Оксана Федосіївна. – К., 2008. – 259 с.
6. Крамаренко А. М. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до гуманізації педагогічного процесу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Крамаренко Алла Миколаївна. – Бердянськ, 2006. – 254 с.
7. Кудусова А. Ш. Формування гуманістичної спрямованості майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / А. Ш. Кудусова. – К., 2005. – 21 с.
8. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. М. Мартиненко. – Київ, 2009. – 47 с.
9. Пашенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Пашенко Дмитро Іванович. – К., 2006. – 466 с.
10. Щербак І. В. Підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкової школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Щербак. – Черкаси, 2010. – 22 с.

Telychko N. V., candidate of pedagogic sciences, assistant professor

TRAINING OF FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS FOR HUMANIZATION OF THE PEDAGOGICAL PROCESS

The article states that practical active student professionalism to the formation of professional skills is an expression of his citizenship. It is summarized, that the willingness of future elementary school teacher to humanize the pedagogical process is a complex integrated concept that presupposes the unity of theoretical, practical and ethical training of future teachers to implement humane teaching process in the elementary unit of education. Based on analysis of dissertation research it is found that didactic system of training of elementary school teachers regarded scientists in the unity of teaching and learning, simulation, modeling, training and practice, research, and independent activity of future teachers. Researchers emphasize the importance of training of elementary school teachers to solve instructional problems on the basis of knowledge and ways of life to teaching improvisation, diagnostic activities, differentiation, development of professionally significant qualities (humanistic orientation, tolerance, optimism teaching, professional scholarship, the desire to work with children to understand, recognize and perceive them to seek self-improvement and self-fulfillment, etc.). Actuality of students' creative approach to future careers that require them ready to use educational interactive nature of innovation in working with younger students is proved.

Keywords: humanization, vocational training, elementary school teacher.